

Het nadeel van deze aanpak is dat het hier en daar nogal geforceerd aandoet. De lezer heeft soms het idee dat het lemma gevuld móest worden, zoals bijvoorbeeld de beschrijving bij het jaar 1893, waarin wordt gemeld dat het zo lang heeft geduurd voor de Akademie telefoon had.

Omdat het een enorme klus geweest zou zijn voor één auteur om alle 190 stukjes te schrijven is gekozen voor een team van auteurs, waarbij echter de redacteur de bulk voor zijn rekening heeft genomen. Of dat laatste de oorzaak is van het feit dat een zekere meligheid heeft toegeslagen of dat er een andere oorzaak is, dat is niet duidelijk. Maar het aantal badinerende of ronduit flauwe slotzinnen is groot. Naar aanleiding van de treinramp in de Forth of Tay in 1878 heet het: 'Weinigen die zich de dood van 73 mensen herinnerden. Of waren het er 75 geweest?' De reden is dat de bronnen beide getallen noemen.

Het grootste bezwaar is echter dat de caleidoscopische aanpak nauwelijks gelegenheid geeft om een en ander in een perspectief te plaatsen. Zo lijkt het er in dit boek sterk op alsof de leden van de Akademie in de eerste helft van de negentiende eeuw een verzameling gekken en querulanten vormen die van wetenschap weinig kaas hadden gegeten en van de wereld daarbuiten nog minder. Nu kan daar iets van waar zijn en kan het zo zijn dat veel Nederlandse geleerden uiteindelijk 'met hun rug naar de toekomst' (1884) stonden, maar in een historisch werk mag toch ook enige verklaring worden verwacht? Wel wordt aangegeven (1853!): 'nog leek de achttiende eeuw in Nederland niet ten einde'. Over het hoe en waarom geen woord. Bij de bespreking van de verdiensten van de neerlandicus Matthias de Vries (1892, zijn sterfjaar) wordt diens uitgangspunt bij de bestudering van taal geciteerd: 'De taal van vroegere eeuwen, ook de schoonste, schijnt ons alligt lamlendig, houderig of onhebbelijk, wanneer wij niet elk woord, elke uitdrukking, eiken vorm, elke wending *volkomen zóó opvatten als zij in die dagen begrepen werd*' (cursivering van mij-LD). Het lijkt mij dat het aan de geest van De Vries, met name in het eerste deel van het boek, hier en daar ontbreekt.

Het zou flauw zijn alleen maar af te geven op dit fraaie boek. Dit werk geeft tal van aardigheden over de wetenschap en haar beoefenaren, over de organisatie van de wetenschap en het zet ook aan tot nadenken. Bijvoorbeeld werpt het vragen op over de rol van de geleerdenbiografie in de wetenschapsgeschiedenis, over institutionalisering. Is er aan het eind van de twintigste eeuw inderdaad sprake van meer invloed van institutionalisering op de beoefening van wetenschap of durven wij niet meer te schrijven over individuele wetenschapsbeoefenaren omdat ze nog in leven zijn? Of past het gewoon niet in ons paradigma? Het boek laat ook zien dat we in Nederland veel meer zouden moeten doen aan prosopografie van de geleerde stand of misschien ook wel aan onderzoek naar families van wetenschapsbeoefenaren. Voorbeelden genoeg: Vrolik, De Vries, Van der Waals. Kortom, *Een beeld van een Academie* is een boek met bezwaren, een tikje overbodig, maar tegelijk ook een erg aardig boek.

Leen Dorsman

T. Streng, *Geschapen om te scheppen? Opvattingen over vrouwen en schrijverschap in Nederland 1815-1860* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1997, viii + 140 blz., ISBN 90 5356 265 6).

Het voorwoord van de schrijfster Nelleke Noordervliet begint al prikkelend. Zij zegt liever de uitgesproken tegenstellingen tussen mannen en vrouwen van de negentiende eeuw te zien, dan de politieke correctheid van tegenwoordig. Ook in de jaren negentig van deze eeuw worden vrouwelijke schrijvers, volgens haar, nog steeds ondergewaardeerd. Mannelijke schrijvers weten zich daarnaast ook beter te organiseren. Vrouwelijke literaire gezelschappen krijgen al snel het

stempel van 'lesbische pressiegroepen' opgedrukt. Noordervliet roept hen op zich moediger op te stellen: 'Heb geduld. Heb vertrouwen. Schep moed. Schep' (viii).

Dit boek behandelt in een goed doorwrochte analyse het beeld dat critici in de negentiende eeuw in algemeen-literaire tijdschriften verwoorden over de schrijvende en geleerde vrouw. Twee tijdvakken stonden daarbij centraal: de periodes van 1815 tot 1840 en van 1848 tot 1860. Dit waren tijden waarin men een reactie zag op de twee grote revoluties van 1789 en 1848. Werden tijdens deze omwentelingen de rechten van de vrouw meer benadrukt, in deze twee periodes werd de vrouw weer teruggedrongen in huiselijke sferen.

De eerste periode, van 1815 tot 1840, kenmerkte zich door een strikte scheiding tussen het domein van de man en dat van de vrouw. Rousseaus geslachtskaraktertheorie was in deze periode zeer populair, ook bij de literaire critici. Deze theorie trok een scherpe lijn tussen mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Een schrijvende vrouw kon zich beter bezighouden met het beschrijven van huiselijke tafereeltjes en het gevoelsleven van haar personages. Zij miste echter de eigenschappen om een historische roman, het meest gewaardeerde genre, te schrijven. Mannelijke eigenschappen als abstractievermogen, systematiek en rationaliteit ontbraken haar eenvoudig. Zo ontstond er een dubbele kritische norm voor vrouwelijke schrijfsters. Een roman door een vrouw geschreven werd met aparte, lagere criteria beoordeeld. Een vrouw echter die een roman publiceerde als door een man geschreven, werd onvrouwelijkheid verweten.

In de tweede periode, van 1848 tot 1860, waren de critici minder eenduidig in hun oordeel. Toch was er juist in deze periode een scherpere tegenstelling waar te nemen tussen de voor- en tegenstanders van scholing voor vrouwen. Deze verschillen zouden de voedingsbodem worden voor de latere vrouwenbeweging. Onder invloed van het protestantse Reveil gingen in deze periode ook steeds meer vrouwen schrijven. In dit tijdvak ontstond er echter een grote appreciatie voor de androgyne kunstenaar. Mannelijke schrijvers werden nu ook gewaardeerd om hun vrouwelijke eigenschappen. Zo werd de vrouwelijke schrijfster uit haar privé-domein van de roman-intime gedrukt. De auteur ziet hierin duidelijk een verschuiving van sekse — het biologische verschil tussen mannen en vrouwen — naar gender. Met dit laatste begrip doelt ze op 'de sociale constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid, opgelegd op basis van verschil in geslachtsorganen, maar niet daardoor veroorzaakt' (66).

Het boek sluit af met een korte, overzichtelijke analyse van een aantal verklaringen voor de scherpe reactie van critici op het verschijnsel van de schrijvende en geleerde vrouw. In een vergelijking met Frankrijk, Duitsland en Engeland komt hetzelfde beeld naar voren. Grote verschillen in de kritiek zijn er niet. Ook bij een vergelijking met de kritiek in de periode 1898-1933 valt vooral de overeenkomst van de dubbele kritische norm op. De doorbraakgedachte, als zou in deze periode de exponentiële groei van het aantal schrijvende vrouwen een goede verklaring zijn voor die doorbraak, wordt bekeken, maar te licht bevonden. De auteur reageert ook kort op de kritiek van latere feministische schrijfsters, die vonden dat de vrouwen in de negentiende eeuw te slaafs waren geweest — het ontbrak hen aan feminisme *avant la lettre*. Volgens de auteur maakte het echter niet uit wát ze schreven; het feit dat ze al schreven, was het belangrijkste. Toos Streng zoekt zelf aansluiting bij de stelling van Michel Foucault in *De orde van het spreken* (1996). Men wil, volgens hem, altijd de macht van het spreken controleren, selecteren, organiseren en redistribueren met een bepaald doel, namelijk om de machten en gevaren ervan te bezweren. In het hier besproken boek heeft dat vooral betrekking op de angst dat de maatschappij in chaos zou vervallen door de revoluties van 1789 en 1848. Hiertoe moest, volgens de auteur, ook de vrouw haar plaats weten.

Storend in dit boek is echter de manier waarop deze duidelijke analyse gebracht wordt. Door de talrijke herhalingen, het gebruik van korte fragmenten — waarvoor de auteur zich overigens verontschuldigt — en het opnemen van lange gedichten is het boek niet erg leesbaar geworden. Pas na enkele malen doorlezen van het boek komt de uitstekende, maar in een menigte feitjes verstopte analyse uit de verf.

Marc van Kuik

P. Baggen, *Vorming door wetenschap. Universitair onderwijs in Nederland 1815-1960* (Dissertatie Nijmegen 1998; Delft: Eburon, 1998, 205 blz., ISBN 90 5166 650 0).

Voor zijn dissertatie is R Baggen op zoek gegaan naar de kenmerken van het universitaire onderwijs na het intermezzo van de inlijving bij het Franse keizerrijk. De centrale stelling van dit helder en met veel gevoel voor systematisering geschreven boek is in enkele zinnen te vatten. Nadat het Organiek Besluit van 1815 'zelfstandig leren denken' tot doelstelling van het hoger onderwijs en wachtwoord van het overheidsbeleid had gemaakt, verschoof het academische vormingsideaal bij de wet op het 'hooger onderwijs' van 1876 naar 'zelfstandig leren praktiizeren', en bij de wet op het 'wetenschappelijk onderwijs' van 1960 naar 'zelfstandig leren onderzoeken'. Die mooie drieslag suggereert weliswaar een rechtlijniger en doelbewuster hoger-onderwijsbeleid dan feitelijk werd gevoerd — men leze daartoe voor de laatste periode de Rotterdamse dissertatie van J. W. Foppen, *Gistend beleid* (Den Haag, 1989), hier nauwelijks gebruikt. Maar ze geeft wel goed aan dat de wetgever op cruciale ogenblikken heldere doelstellingen formuleerde, na overleg met adviescommissies die beslist niet achter de feiten aanliepen.

Vooraf vormt ze een expliciete kritiek op de cultuurpessimisten die de universiteit tot in een recent verleden een ivoren-torenmentaliteit hebben aangewreven. Overtuigend laat Baggen zien dat daarvan bij het beleid in elk geval geen sprake was. Integendeel, ook voordat de universiteit een massabedrijf werd, reflecteerde de hoger-onderwijspolitiek met een verrassende snelheid de ontwikkelingen in de samenleving. Het ideaal van 'zelfstandig leren denken' situeert hij (in een naar mijn smaak wat al te uitvoerige aanloop) al in de vroegmoderne tijd maar pas in de achttiende eeuw komt het aloude humanistische vormingsideaal door de dynamisering van de wetenschappen expliciet in dat teken te staan. De intussen reeds opkomende 'realistische' (dat wil zeggen werkelijkheids- en praktijkgerichte) vormen van opleiding maken dan een vorm van institutionalisering door die door de wet van 1876 wordt gelegitimeerd met een nieuw vormingsideaal, het 'zelfstandig praktiizeren' als wetenschappelijk gevormd beroepsbeoefenaar. Praktijkgerichtheid wordt dan erkend als integraal bestanddeel van een wetenschappelijke opleiding. Mede door de groei van het natuurwetenschappelijk onderzoek, door de nieuwe wet gestimuleerd, komt het onderzoek zelf dan steeds meer centraal te staan. In 1960 wordt de geschiktheid daartoe als een kenmerk van de perfecte academicus gedefinieerd en wordt de universiteit daar welbewust naar ingericht. De drie door Baggen geformuleerde idealen zijn niet zonder meer cumulatief, al overlappen ze elkaar in de tijd natuurlijk wel. Globaal wisselen ze elkaar echter af, en het valt te verwachten dat dit proces zich in de toekomst voortzet.

De invalshoek van dit bewust wat ontmythologiserend geschreven boek is niet sociaal- of cultuur- maar pedagogisch-historisch. Het is gericht op analyse van beleidsdoelen in wisselwerking met brede maatschappelijke ontwikkelingen en met de vormen van institutionalise-